

جایگاه زیارت اربعین در متون حدیثی و فقهی

در احادیث فراوانی از امامان معصوم (علیه‌السلام) به زیارت اربعین سفارش و به زمان و مکان استحباب بیشتر این زیارت، اشاره شده است؛ به طوری که در مناسبت‌های گوناگون به آن ترغیب و در حدیثی، یکی از نشانه‌های مؤمن شمرده شده است. این نوشتار، ضمن آوردن زیارت اربعین، به جنبه‌های تاریخی و اعتقادی این زیارت نزد شیعیان پرداخته است.

فهرست مندرجات

- ۱ - اهمیت زیارت اربعین
- ۲ - اهمیت اقامه عزا
- ۳ - جایگاه زیارت امام حسین
- ۳.۱ - تأکید بر زیارت امام در اربعین
- ۴ - زیارت اربعین
- ۵ - زیارت اربعین در قول علما
- ۶ - استحباب زیارت در اربعین
- ۷ - خلاصه سخن
- ۸ - پانویس
- ۹ - منبع

اهمیت زیارت اربعین

در احادیث فراوانی از امامان معصوم (علیه‌السلام) به زیارت اربعین سفارش و به زمان و مکان استحباب بیشتر این زیارت، اشاره شده است؛ به طوری که در مناسبت‌های گوناگون به آن ترغیب و در حدیثی، یکی از نشانه‌های مؤمن شمرده شده است. این سفارش‌ها مؤکد از آن‌روست که پیش از شهادت امام حسین (علیه‌السلام) به هیچ‌روی اربعین جلوه‌ای نداشته و اهل بیت (علیه‌السلام) خواسته‌اند به بهانه‌های گوناگون، از جمله با تأکید بر زیارت اربعین، نام و یاد آن حضرت زنده نگه داشته شود. در بحث اربعین، اصل زیارت سیدالشهدا (علیه‌السلام) در این روز و مفاد زیارت اربعین اهمیت دارد و باید نه با نگاه صرفاً تاریخی، بلکه نگاهی معرفت‌شناسانه همراه باشد. زیارت اربعین به قدری در پاسداشت مقام سیدالشهدا (علیه‌السلام) تأثیر داشته که زیارت اربعین که ابتدا به چند ده نفر محدود می‌شد، امروزه به حضور میلیونی زائران حسینی در کربلا تبدیل شده است. این نوشتار، ضمن آوردن زیارت اربعین، به جنبه‌های تاریخی و اعتقادی این زیارت نزد شیعیان پرداخته است.

اهمیت اقامه عزا

اربعین یک نگاه تاریخی صرف نیست؛ بلکه به صورتی مؤثق و گسترده، نگاهی معرفت‌شناسانه است. ما نمی‌خواهیم به صورت صرفاً تاریخی به موضوع اربعین بپردازیم؛ بلکه با نگاهی معرفت‌شناسانه و با مراجعه به «زیارت اربعین» که سفارش اکید امام معصوم و حجت‌خداست و با دقت در مضامین بلند آن که از امام صادق (علیه‌السلام) نقل شده، به آن می‌پردازیم. به این اعتبار، شیعه هویت خود را نیز باید در اربعین جست و جو کند. بحث اربعین ابعاد مختلفی دارد. یک بعد آن، اصل زیارت سیدالشهدا (علیه‌السلام) در این روز است. بُعد دیگر، مفاد زیارت اربعین است؛ چه آن زیارتی که از امام صادق (علیه‌السلام) نقل شده و چه زیارت منقول از جابر و مخصوصاً زیارتی که از زبان امام (علیه‌السلام) است، ابعاد بسیار عمیقی را در قالب زیارت فرموده است.

اهل بیت عصمت و طهارت (علیه‌السلام) بر مصائب حضرت سیدالشهدا (علیه‌السلام) به مناسبت‌های گوناگون تأکید داشتند. بخشی از خطبه‌های حضرت زینب کبری و حضرت امام زین العابدین در کوفه و شام بیان مظلومیت سیدالشهدا (علیه‌السلام) و در حقیقت، روضه‌خوانی است. بعد هم که اهل بیت در مدینه بودند، در آن جا هم مجلس عزای سیدالشهدا پیوسته ادامه داشت؛ به گونه‌ای که امام زین العابدین (علیه‌السلام) عزاداران را اطعام می‌کرد،^{[۱][۳]} و سنت در نزد شیعیان به از ایشان به یادگار ماند. این مجلس عزا چندین سال به طور پیوسته ادامه داشت و یک سال آن، به صورت شبانه‌روزی بود و بنا نقلی دیگر تا سه سال بعد از واقعه عاشورا این مجلس عزا در مدینه برگزار می‌شد.^[۲] پس از ایشان، امام باقر (علیه‌السلام) وصیت کردند که تا ده سال در منا روضه بخوانند.^{[۴][۵]}

در دوره امام صادق (علیه‌السلام) فضا بازتر شد و حتی سرودن شعر و مراثی نیز تشویق می‌شد و شعر نقش مهمی در ماندگاری واقعه کربلا و تحریک عواطف دارد. لذا حضرت افرادی مانند ابوعماره منشد،^[۶] جعفر بن عفان^[۷] و ابوهارون مکفوف^{[۸][۹]} را تشویق می‌کند که برای حضرت اباعبدالله الحسین (علیه‌السلام) شعر بسرایند. در زمان امام رضا (علیه‌السلام) هم می‌بینیم که شاعرانی مانند مثل دعبیل خزاعی^{[۱۰][۱۱]} برای سرودن اشعار عاشورایی مورد توجه حضرت قرار گرفتند. همچنین استمرار اقامه مجالس عزا در خانه‌ها و بیان فضیلت شعر گفتن در رثای ابی عبدالله (علیه‌السلام) و رفتن به زیارت آن حضرت در هر شرایط و در مناسبت‌های گوناگون و ترغیب به زیارت اربعین از ویژگی‌های این دوران است.

جایگاه زیارت امام حسین

عنوان «زیارت اربعین» به زمان امام صادق (علیه‌السلام) باز می‌گردد و عجیب این است که با وجود بیم و ترس از حکومت جائز، مردم از امام سؤال می‌کردند که با وجود ترس از خبرچینان و عوامل حکومت، آیا به زیارت حضرت سیدالشهدا برویم؟ و حضرت می‌فرمودند که بروید.^[۱۲] این در حالی است که فقهای شیعه در مسئله حج، یکی از شرایط استطاعت را «تخلیه سرب» بیان فرموده‌اند؛ یعنی باید امنیت باشد و اگر امنیت نباشد، استطاعت محقق نیست؛ اما در مورد زیارت سیدالشهدا (علیه‌السلام) حتی با نبود امنیت نیز مردم را ترغیب به زیارت می‌کردند.

از این گذشته، به مناسبت‌های مختلف نیز ترغیب به زیارت آن حضرت شده است. در جلد ۱۴ **وسائل الشیعه**، در آخر کتاب حج، مناسبت‌های زیارتی سیدالشهدا (علیه‌السلام) ذکر شده است [۱۳۶] که در این بخش، تنها به مناسبت‌ها و ابواب آن در وسائل اشاره می‌کنیم: استحباب تکرار زیارت‌های حسین (علیه‌السلام)؛ استحباب زیارت‌های النساء؛ کراهت ترک زیارت‌های حسین (علیه‌السلام)؛ استحباب المشی الی زیارة الحسین (علیه‌السلام)؛ باب استحباب الاستنبات فی زیارت الحسین (علیه‌السلام). یا در مناسبت‌ها و حالات گوناگون:

استحباب زیارت‌های حسین (علیه‌السلام) ولو ركب البحر؛ [۱۴] (یعنی حتی اگر ناگزیر از پی‌موندن دریا با کشتی باشید، باز زیارت سیدالشهدا (علیه‌السلام) مستحب است). یا در مناسبت‌ها و زمان‌های خاص [۱۵] مانند: استحباب زیارت‌های حسین (علیه‌السلام) لیلۀ عرفه؛ فی اول رجب؛ فی النصف من شعبان؛ لیلۀ النصف من شعبان بکربلا؛ استحباب زیارت‌های حسین (علیه‌السلام) لیلۀ القدر؛ لیلۀ الفطر؛ لیلۀ عاشورا؛ یوم‌های چهارم؛ استحباب زیارت‌های حسین (علیه‌السلام) کل لیلۀ جمعة.

← تاکید بر زیارت امام در اربعین

اما در خصوص روز اربعین در جلد ۱۴ وسائل الشیعه [۱۶] این باب را می‌یابیم: «باب تاكّد استحباب زیارت‌های حسین (علیه‌السلام) یوم‌های اربعین من مقتله و هو یوم العشرین من صفر». تاكّد استحباب را که در این جا مطرح است، با آوردن روایاتی بیان می‌کند. روایت اول از امام حسن عسکری (علیه‌السلام) است که فرمود: «علامات المؤمن خمس، صلاة الخمسین، و زیارت‌های اربعین، والتختم فی الیمین، و تعفیر الجبین، و الجهر بسم الله الرحمن الرحیم»؛ [۱۷] نشانه‌های انسان مؤمن پنج تا است: پنجاه رکعت نماز روزانه (نمازهای واجب و نافله)، زیارت اربعین، انگشتر به دست راست کردن، پیشانی بر خاک نهادن و بسم الله الرحمن الرحیم را بلند گفتن.

این روایت گرچه مرسل است، ولی بنا بر تسامح در ادله سنن و احادیث من بلغ در بحث مستحبات، مرسل بودن خبر، ضرری نمی‌رساند و مشکلی ایجاد نمی‌کند.

سپس روایت صفوان جمال را از امام صادق (علیه‌السلام) نقل و کیفیت زیارت اربعین را بیان می‌کند [۱۸] و بعد مطلبی است که از «مصباح‌المتهجد» شیخ نقل می‌کند. [۱۹] فتاوی صاحب وسائل در تئیر ابواب کتابش معلوم می‌شود و از اول تا آخر وسائل این‌گونه است. در این‌جا فتوایش این طور است: «باب تاكّد استحباب زیارت‌های حسین (علیه‌السلام) یوم‌های اربعین».

این فضیلت زیارت اربعین از قدیم در کتاب‌های روایی مطرح بوده و همه‌جا در اهمیت و فضیلت زیارت اربعین امام حسین (علیه‌السلام) به همین روایت امام حسن عسکری (علیه‌السلام) که اصل آن در مزار شیخ مفید [۲۰] و دو کتاب شیخ طوسی (یعنی تهذیب الاحکام [۲۱] و مصباح‌المتهجد [۲۲]) است، تمسک کرده‌اند.

شیخ مفید در کتاب مزار، «فضل زیارت‌های اربعین» دارد که این را بعد از «فضل زیارت‌های امام حسین (علیه‌السلام) در روز عاشورا» قرار داده است و به همین حدیث امام حسن عسکری (علیه‌السلام) تمسک می‌کند. [۲۳] شیخ طوسی نیز در کتاب «تهذیب الاحکام» به همین روایت تمسک می‌کند و در ضمن فضایل زیارت امام حسین (علیه‌السلام) همین روایت را می‌آورد. [۲۴]

زیارت اربعین

همچنین شیخ طوسی در «مصباح‌المتهجد» می‌فرماید: «و یستحب زیارت‌ها فیها و هی زیارت‌های اربعین» بعد هم همین روایت امام حسن عسکری (علیه‌السلام) را بیان می‌کند [۲۵] و سپس روایتی از امام صادق (علیه‌السلام) در کیفیت زیارت دارد که در وسائل به آن اشاره می‌کند و همه خبر و زیارت را نمی‌آورد و فقط یک جمله‌اش را می‌آورد: «السلام علی ولی الله و حبیبه...» [۲۶] اما در مصباح کامل آمده است. در آن جا دارد که در روز اربعین و در وقت ارتفاع نهار بگو: «السلام علی ولی الله و حبیبه، و السلام علی خلیل الله و نبیّه، و السلام علی صقی الله و ابی صقیه، و السلام علی الحسین المظلوم الشهدید، و السلام علی اسیر الکربات، و قاتل العبرات، اللهم انی اشهد انک ولیک و ابی ولیک، و صلیک و ابی صلیک، و الفاتر بکرامتک، و اکرمته بالشهادة، و حبیبته بالسعادة، و اخصیته بطیب الولادة، و جعلته سیداً من السادة و قائداً من القادة، و دائداً من الدادة، و اعطیته موارث الانبیاء، و جعلته حجة علی خلقک من الاوصیاء، فاعذر فی الدعاء، و منح النصح، و بذل مخرجته فیک، لیستغفیر عبادک من الجهالة و خیرة الضلالة، و قد توارر علی من عزته الدنيا، و باع حظه بالارذال الاذنی، و شری آخرته بالثمن الاوکسی، و تعطرس و تردی فی هواه، و اسخطک و اسخط نیک، و اطاع من عبادک اهل الشقاق و التیفاق، و حمله الاوزار المستوجیبین النار، فجاهدک فیک صابراً محتسباً، حتی سفک فی طاعتک دمه، و استنجح حریمة، اللهم فالعنهم لعناً و بیلاً، و عذبهم عذاباً الیماً، و السلام علیک یا بن رسول الله، و السلام علیک یا بن سید الاوصیاء اشهد انک امین الله و ابی امین، و عشت سعیداً، و مصیبت حمیداً و مت فقیداً مظلوماً شهیداً، و اشهد ان الله منجز ما وعدک، و مهلك من خذلك و معذب من قتلک، و اشهد انک وفیت بعهد الله، و جاهدت فی سبیله حتی اتیک الیقین، فلعن الله من قتلک، و لعن الله من ظلمک، و لعن الله امة سمعت بذلك فرضت به، اللهم انی اشهدک انی ولی لمن و الیه، و عدو لمن عاداه، و ابی انت و امی یا بن رسول الله، و اشهد انک کنت نوراً فی الاضلال الشامخة و الارحام المظورة، لم تنجسک الجاهلیة بانجاسها، و لم تلینک المذلهمات من ثیابها، و اشهد انک من دعائم الدین و اركان المسلمین، و معقل المؤمنین، و اشهد انک الامام البر التقی، الرضی الرزکی الهادی المهدی، و اشهد ان الانیمة من ولیدک کلمة التقوی، و اعلام الهدی، و العروة الوثقی، و الحجة علی اهل الدنيا، و اشهد انی بکم مؤمن، و یایبکم مؤمن، بشرایع دینی و خواتیم عملی، و قلبی لقلبکم سلیم، و امری لامرکم متبع، و نصرتی لكم معدة، حتی یأذن الله لکم، فمعکم معکم لامع عدوکم، صلوات الله علیکم، و علی ارواحکم و اجسادکم، و شاهدکم و عاتبکم، و ظاهرکم و باطنکم، امین رب العالمین» [۲۷]

این زیارت مخصوص سیدالشهداء (علیه‌السلام) در روز اربعین و معروف به «زیارت اربعین» است. سید بن طاووس نیز در «اقبال الاعمال» فضیلت زیارت امام حسین (علیه‌السلام) در روز بیستم ماه صفر را بیان کرده و به همان حدیث معروف امام حسن عسکری (علیه‌السلام) تمسک می‌کند. [۲۸] علامه حلی نیز در «منتهی‌المطلب» می‌نویسد: «و تستحب زیارت‌ها یوم‌های اربعین من مقتله و هو العشرین من صفر» بعد هم همین روایت علامت‌های مؤمن خمس را بیان می‌کند. [۲۹]

زیارت اربعین در قول علامه

شهید اول در کتاب مزار می‌گوید: «و منها زیارة اربعین و یوم هو العشرین من صفر» [۳۰] و کفعمی در دو کتابش «البلد الامین» و «المصباح خود همین مطلب را آورده است. در «البلد الامین» می‌نویسد: «یستحب بالعشرین منه زیارة الحسین (علیه‌السلام) و هی زیارة اربعین» [۳۱] و در مصباح نیز همین مطلب را آورده است. [۳۲]

علامه **مجدتقی مجلسی** (مجلسی اول) در «روضة‌المتقین» در فضل زیارت سیدالشهدا (علیه‌السلام) در روز اربعین به همین حدیث امام حسن عسکری (علیه‌السلام) تمسک می‌کند. [۳۳] **مجدباقر مجلسی** صاحب بحارالانوار نیز در دو کتاب «بحارالانوار» و «ملاذ الاخیار» نیز چنین آورده است. در بحارالانوار زیارت اربعین را مطرح و تمسک به همین روایت امام عسکری (علیه‌السلام) دارد [۳۴] و در ملاذ الاخیار (که شرح بر کتاب تهذیب الاحکام است) نیز چنین آورده است. [۳۵]

استحباب زیارت در اربعین

این‌که مقصود از زیارت اربعین، خصوص زیارت امام حسین (علیه‌السلام) در روز اربعین است، به سبب شواهد متعددی از بیان علما از زمان شیخ مفید و شیخ طوسی تا زمان سید بن طاووس و بعد علامه حلی، **شهید اول**، کفعمی، شیخ حر عاملی، مجلسی اول و دوم است که همین معنا از سخن آنان استفاده شده است و از این بالاتر، زیارت اربعین طبق فرمایش حضرت امام حسن عسکری (علیه‌السلام) از جمله علامت‌های مؤمن شمرده شده است. بنابراین شاید بتوان گفت که پیش از شهادت سیدالشهدا (علیه‌السلام) اصلاً اربعین جلوه‌ای نداشته است. اربعین به معنای پاسداشت چهل‌مین روز حماسه کربلا و شهادت سیدالشهدا (علیه‌السلام) و یارانش مطرح شد و دشمنان هیچ‌گاه نتوانستند آن را از بین ببرند؛ به گونه‌ای که زیارت اربعین که ابتدا به چند ده نفر محدود می‌شد، امروزه به حضور میلیون‌ها زائر تبدیل شده است.

این نکته از نیز نباید از نظر دور داشت که حتی اگر جابر به کربلا نمی‌آمد، باز هم زیارت سیدالشهدا (علیه‌السلام) در روز اربعین **مستحب** بود؛ گرچه جابر هم یقیناً آمده است؛ چون مفاد زیارت جابر بسیار بالاست و معارف عالی دارد و مضمونی است که کاملاً با عمق **عقاید** شیعه منطبق است و نشان از کمال معرفت

جناب **جابر بن عبدالله انصاری** دارد و بعید نیست که جابر بن عبدالله، هم اصل زیارت را و هم توصیه به زیارت در روز اربعین را از **اِئمه** گرفته باشد و از این رو سعی کرد تا خود را در اربعین به کربلا برساند. پس زیارت اربعین و استحباب زیارت سیدالشهدا (علیه‌السلام) در روز اربعین ثابت است و بلکه به تعبیر دقیق شیخ حرّ عاملی شدت استحباب زیارت آن حضرت در روز اربعین ثابت است. پس در روز اربعین دو جنبه هست: یکی اصل استحباب زیارت سیدالشهدا (علیه‌السلام) در این روز که دستور ائمه هدی است، و جنبه دیگر این است که جناب جابر در این روز موفق شد با عطیه به کربلا آید و به زیارت آن حضرت بشتابد.

خلاصه سخن

خلاصه سخن این‌که: زیارت سیدالشهدا (علیه‌السلام) همیشه مستحب است، اما در اماکن خاص و اوقات خاص سفارش دوچندان به آن شده است و اهل بیت خواسته‌اند به بهانه‌های مختلف نام و یاد آن حضرت زنده نگاه داشته شود. از این رو کاری کردند که در طول سال مردم به یاد سیدالشهدا (علیه‌السلام) باشند و با ایشان محشور باشند. حضور در آن مکان مقدس هم آثار و برکات ویژه‌ای دارد؛ به اندازه‌ای که **امام هادی (علیه‌السلام)** وقتی بیمار شدند، با این‌که خودشان امام و حجت خدا هستند، افرادی را به کربلا می‌فرستند تا برای‌شان **دعا** کنند. سرانجام این‌که خود مکان و شرایط زمانی و مکانی یقیناً آثار خود را دارد و در اربعین، این استحباب مضاعف است؛ چون با هدایت اهل بیت (علیه‌السلام) بوده و به مرور به شعار شیعه تبدیل شده است.

پانویس

- ↑ برفی، احمد بن مجد، المحاسن، ص ۴۲۰.
- ↑ امینی، مجد‌امین، الايام الشامیة من عمر النهضة الحسينیة، ص ۴۶۷.
- ↑ قاضی نعمان مصری، دعائم الاسلام، ج ۱، ص ۲۲۷.
- ↑ کلینی، مجد بن یعقوب، الکافی، ج ۵، ص ۱۱۷.
- ↑ شیخ حرّ عاملی، مجد بن حسن، وسائل الشیعة، ج ۱۷، ص ۱۲۵، ج ۱.
- ↑ ابن‌قولویه قمی، جعفر بن مجد، کامل‌الزیارات، ص ۱۱۲.
- ↑ مجلسی، مجدباقر، بحار الانوار، ج ۴۴، ص ۲۸۲، ج ۱۶.
- ↑ ابن‌قولویه قمی، جعفر بن مجد، کامل‌الزیارات، ص ۱۱۱.
- ↑ ابن‌قولویه قمی، جعفر بن مجد، کامل‌الزیارات، ص ۱۰۷.
- ↑ اربلی، ابن ابی الفتح، کشف الغمه، ج ۲، ص ۱۱۲.
- ↑ مجلسی، مجدباقر، بحار الانوار، ج ۴۵، ص ۲۵۷.
- ↑ ابن‌قولویه قمی، جعفر بن مجد، کامل‌الزیارات، ص ۱۲۶-۱۲۷.
- ↑ حر عاملی، مجد بن حسن، وسائل الشیعة، ج ۱۴، ص ۴۲۸-۴۴۲.
- ↑ حر عاملی، مجد بن حسن، وسائل الشیعة، ج ۱۴، ص ۴۵۸.
- ↑ حر عاملی، مجد بن حسن، وسائل الشیعة، ج ۱۴، ص ۴۵۹-۴۷۹.
- ↑ حر عاملی، مجد بن حسن، وسائل الشیعة، ج ۱۴، ص ۴۷۸، باب ۵۶ کتاب الحج ابواب مزار و مایناسبه.
- ↑ حر عاملی، مجد بن حسن، وسائل الشیعة، ج ۱۴، ص ۴۷۸، ج ۱۹۶۴۳.
- ↑ حر عاملی، مجد بن حسن، وسائل الشیعة، ج ۱۴، ص ۴۷۸، ج ۱۹۶۴۴.
- ↑ حر عاملی، مجد بن حسن، وسائل الشیعة، ج ۱۴، ص ۴۷۸، ج ۱۹۶۴۵.
- ↑ شیخ مفید، مجد بن مجد، المزار، ص ۵۲.
- ↑ شیخ طوسی، مجد بن حسن، تهذیب الاحکام، ج ۶، ص ۵۲، ج ۲۰۱.
- ↑ شیخ طوسی، مجد بن حسن، مصباح‌المتهدج، ج ۱، ص ۷۸۸.
- ↑ شیخ مفید، مجد بن مجد، المزار، ص ۵۲.
- ↑ شیخ طوسی، مجد بن حسن، تهذیب الاحکام، ج ۶، ص ۵۲، باب ۱۶ باب فضل زیارت.
- ↑ شیخ طوسی، مجد بن حسن، مصباح‌المتهدج، ج ۱، ص ۷۸۸.
- ↑ حر عاملی، مجد بن حسن، وسائل الشیعة، ج ۱۴، ص ۴۷۸، ج ۱۹۶۴۵.
- ↑ شیخ طوسی، مجد بن حسن، مصباح‌المتهدج، ج ۱، ص ۷۸۸.
- ↑ سید بن طاووس، اقبال‌الاعمال، ج ۳، ص ۱۰۰.
- ↑ علامه حلی، حسن بن یوسف، منتهی‌المطلب، جلد ۱۲، ص ۲۹۵.
- ↑ شهید اول، مجد بن مکی، المزار، ص ۱۸۵.
- ↑ کفعمی، تقی‌الدین ابراهیم، البلد‌الامین، ص ۲۷۴.
- ↑ کفعمی، تقی‌الدین ابراهیم، المصباح، ص ۴۸۹.
- ↑ مجلسی، مجدتقی، روضة‌المتقین، ج ۵، ص ۲۸۹.
- ↑ مجلسی، مجدباقر، بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۲۲۹، باب ۲۵.
- ↑ مجلسی، مجدباقر، ملاذ‌الاخیار فی فهم تهذیب‌الاخیار، ج ۹، ص ۱۲۵.

منبع

سایت حوزه، برگرفته از مقاله «جایگاه زیارت اربعین در متون حدیثی و فقهی».

رده‌های این صفحه : **اخلاق اسلامی** | **بررسی سند روایات** | **زیارت** | **زیارت اربعین** | **کلام اسلامی**